

ТМ	Г. XXXII	Бр. 2	Стр. 307 - 312	Ниш	април - јун	2008.
----	----------	-------	----------------	-----	-------------	-------

UDK 316.74:2

Прегледни чланак
Примљено: 14.12.2007.

Синиша Зриншчак
Правни факултет
Загреб (Хрватска)

ПЛЕДОАЈЕ ЗА СОЦИОЛОГИЈУ РЕЛИГИЈЕ – СКИЦА ЗА РАЗГОВОР*

Резиме

Текст је заправо предговор књизи Драгољуба Б. Ђорђевића "Узорници и пријани", коју објављује београдска издавачка кућа "Чигоја штампа". У њему се, поред похвала и критике Ђорђевићеве књиге, излаже стање социологије религије у централној и источној Европи после пада комунистичких режима и на донекле оригиналан начин указује на отворена питања и перспективу савремене социологије религије.

Кључне речи: Драгољуб Б. Ђорђевић, југословенска социологија религије, социологија религије у централној и Источној Европи, отворена питања социологије религије, будућност социологије религије

Књига која је пред нама свакако се може убројити у ред изванредних књига. Неколико је разлога томе. Прво, није одвише чест случај у друштвеним знаностима да се вреднује рад тако великог броја већине још живућих и дијелом активних знанственика. Друго, још је мање уобичајено да се оваква књига појављује након времена драматичнога распада бивше државе која, занимљиво, "живи" и у облику активне меморије заједничкога и испреплетенога рада низа знанственика. Но, док су прва два разлога ријетка али могућа (па и сам

sinisa.zrinscak@zg.htnet.hr

* С. Зриншчака текст, заправо предговор књизи Драгољуба Б. Ђорђевића *Узорници и пријани*, која се управо појављује код београдске Чигоја штампе, објављујемо због тога што отвара низ кључних питања савремене социологије религије и нуди расправу. – Примедба редакције.

сâм особно написао књигу у којој сам вредновао рад хрватских социолога религије), трећи је у потпуности дистинктиван. Она је топла, пријатељска, особна, лако и лијепо читљива. Она је не само знаствени урадак, већ и есејистичко књижевно дјело, дјело које описује не само протагонисте књиге, већ и аутора особно, његове професионалне и животне преференције, његов поглед на социологију, али и вријеме у којем смо живјели и у којем живимо. То је, вјерујем, разлог да сам књигу помно прочитао од корица до корица, премда ми је највећи дио њенога садржаја морао бити унапријед познат.

Књига ће засигурно бити предметом расправа. Овај предговор није мјесто за то. Морам, међутим, примијетити да особни приступ доноси са собом низ предности, али и неких потешкоћа. Једна од потешкоћа односи се на избор представљених социолога религије. Између осталог, особно ми је жао да није уврштен Зденко Ротер, значајан и утјецајан словенски социолог религије. Ротер је, да наведем само три разлога, био аутором једине социолошке студије (нагласак је на социолошкој) о црквено-државним односима у бившој Југославији, сурадником редовитих истраживања јавнога мнијења у Словенији (која су се проводила од 1968. године) те обрађивао резултате у подручју ставова спрам религије и Цркве те је био један од неколицине социолога који су у 80-има компетентно и аналитички писали о процесу десекуларизације словенскога друштва, односно о улози религије у регенерацији културе и друштва спрам комунистичкога система (Roter, 1973, 1982, 1988, 1989).

Премда предговор није мјесто суставне расправе о свим аспектима књиге, а увјерен да ће до ње доћи, хтио бих ово мјесто искористити за скроман потицај расправи, која надилази оцјену досадашњег развоја социологије, али у битноме повезује досадашњи, садашњи и будући развој. Процјена досадашњег развоја увијек је, наиме, прилог валоризацији повијести, али повијест живи само у односу са садашњошћу и будућношћу. Но, ту се крију многи проблеми. Основно се питање даде сажети у слједећој формулацији: у којој мјери и на који начин повијест обликује садашњост и будућност? Колико оно што имамо, било у дјелима и истраживањима, било у живим и дјелујућим меморијама, утјече на нове могућности развоја? Је ли досадашњи и успјешан развој социологије религије (слажемо ли се сви с том оцјеном?) барем донекле јамство сличне успјешности у садашњости и будућности? Питање није безазлено и ако га можда до сада нисмо били у потпуности свјесни, ваља га поновно поставити. Уосталом, ријеч је о једном од најдискутиранијих проблема у друштвеним знаностима, а када оне фокусирају реформе друштвених структура, особито у подручју социјалне сигурности. Ту је дискусију, сада оличену у теорији повијеснога или неоинституционализма, зацртао R. Putnam својом познатом расправом о *path dependency* или овисности о прије-

ђеном путу, а који у битноме увјетује могућности друштвеног развоја (Putnam, 1994). У политичкој теорији ријеч је о расправи која фокусира утјецај обликованих институција на нове реформе, док тзв. социолошки институционализам анализу шири с формалних и неформалних институцијских веза на идеје, увјерења, учење и сл. (Green-Pedersen, Haverland, 2002, Lendvai, 2007). Да би, међутим, овакву дискусију уобличио и у социологији религије, потребно је поновно промислити већ постављена питања.

Осим већ цитираних аутора у овој књизи, а који су из различитих аспеката процјењивали досадашњи развој (Ćimić, 1991, Zrinščak, 1999), односно самога аутора ове књиге (Ђорђевић), занимљив је још један овдје нецитиран рад те, посебно, погледи извана.

Почнимо с још једним погледом изнутра. Ријеч је о раду С. Флереа објављеном у часопису *Social Compass* (Flere, 1994), а који описује развој социологије религије у Југославији све до њенога распада, односно до 1990. године. Ријеч је о раду који врло прегледно говори о развоју социологије религије од првих емпиријских истраживања, темама које су се обрађивале, теоријској диверзификацији која је започела с марксистичком парадигмом, али се касније ширила у неколико смјерова, те о подучавању социологије религије на свеучилиштима, као и односу опће социологије спрема социологије религије. Ако ме дојам не вара, премда суздржан у коначној оцјени, аутор позитивно говори о теоријској и емпиријској диверзификацији, понајвише из перспективе легитимације религије као културолошке и друштвене чињенице, али је још суздржанији према социологији религије након 1990. која или "бјежи" у опћу теорију, или се дијелом приклања некритичкој анализи "нове/лажне" религиозности.

Погледа извана нема много, али један свакако доминира, понајвише јер је ријеч о најпознатијем, најутјецајнијем и свакако најцитиранијем источнооевропском социологу религије Miklósu Tomki. Tomka (1994) не прецизира разлике међу бившим комунистичким земљама те доста критички говори о могућностима развоја социологије религије у њима. Још је занимљивија његова оцјена посткомунистичкога развоја која је врло песимистична и која види велике проблеме у политичком и идеолошком утјецају на социологију религије, неовисно долазила она из религијских или свјетовних кругова, религијског или секуларнога фундаментализма (супротно већини социолога који понајприје виде опасност од религијског утјецаја на социологију Tomka с правом једнако опаснима сматра и секуларне идеологије). Процес еманципације социологије религије те стварање институционалних претпоставки њенога развоја је дуг процес па аутор говори и о три узнемирујуће особине социологије религије у средњој и Источној Еуроци: (а) слаба знанствена контрола над њеним производима; (б) екстремна вриједносна варијабилност њених ставова; и (ц) врло лоша теоријска заснованост емпиријских истраживања.

У рецентнијој и свеобухватнијој анализи развоја социологије религије у средњој и источној Еуроци Irena Borowik (2006) такођер врло критички говори како о могућностима развоја социологије религије у комунизму, тако и о утјецају прошлости на садашњи развој који је дакако врло неповољан, премда она истиче да су у неким бившим комунистичким земљама емпиријска истраживања била више поуздана, односно више знанствена. Ријеч је о Пољској, Мађарској и бившој Југославији. Ипак, списак проблема које она наводи односи се на све. Иако се површном проматрачу може чинити да социологија религије буја у броју одржаних конференција, судионика, истраживања и сл., она с опрезом говори о још скривеним, недовољно видљивима, иако обећавајућим трендовима, поготово ако се приклонимо уобичајеним међународним мјерилима – судјеловања у компаративним истраживачким пројектима, међународним конференцијама, међународним часописима. Наиме, овакво судјеловање претпоставља снажне институционалне, посебно финансијске и кадровске, претпоставке развоја (којих још увијек већином нема), компетентне емпиријске обраде (како оне квалитативне тако и оне софистициране квантитативне) па све до теоријске заснованости (које теорије, уопће, развијамо?). Сличну, благо оптимистичну, суздржаност изразио сам и особно у једном рецентном, али кратком приказу (Zrinščak, 2007).

Осим овако опће постављених питања (што не значи да су мање релевантни) предложио бих даљећи разговор о још неким:

- у којој се мјери међу социолозима религије могу препознати теоријски одједи западних аутора (системска теорија религије, теорија рационалног избора, феноменолошки, односно социолошки конструктивизам, глобализација, јавна улога религије...);

- је ли могуће уопће специфичности источне Еуроци тумачити доминантним (западним) теоријама или треба развијати неке нове, односно њихове варијанте;

- у којој мјери социологија религије тумачи религијске промјене у 90-има у доминантној оптици секуларизације, постављајући секуларизацију као мјеру промјена западнога (а тиме и свеурупскога) свијета;

- је ли и на који начин социологија религије под утјецајем просвјетитељског рационализма који је у комунизму био доминантан, премда испреплетен с атеистичким свјетоназором;

- у којој се мјери и зашто анализе црквено-државних односа у посткомунистичкој Еуроци разликују од анализа истих односа у западној Еуроци;

- у којој је мјери социологија нормативна, а у којој аналитична, односно јесу ли све замке нормативности јасно препознате у социолошким анализама;

– (друкчије речено) у којој мјери и зашто социологија религије сматра да може прописивати моделе улоге религије у друштву, а не још увијек довољно анализирати стајалишта и очекивања различитих религијских и друштвених скупина;

– које се теме обрађују, а које се теме не обрађују;

– итд., итд., итд.

Као што би можда нагласио аутор ове књиге, постављена питања јесу ангажирана, али ангажирана из перспективе нужне знанствене и аналитичности. Наиме, знанственост и аналитичност треба увијек изнова "изборити" у сусрету с врло комплексном стварношћу. Позват ћу се овдје на ауторитете па, премда сам то већ учинио у неколико текстова и иступања, нека ми буде допуштено овдје поновно их евоцирати. У изврсном раду о томе како се социологија треба сналазити у сусрету с емоционално и интересно испреплетеном стварношћу нових религијских покрета Е. Barker наводи важност анализе стајалишта и интереса свих оних који се сусрећу са стварношћу нових религијских покрета (1995). Сватко има своју истину (нови религијски покрети, садашњи и бивши чланови, родитељи, судство, медији...) а социологија се мора јасно и храбро суочити са свим истинама, укључујући и властитом, знанственом, социолошком "истином". Пледирајући за социјално конструктивистички приступ Ј. Beckford (2003) упозорава на различиту употребу религијскога, непрестану конструкцију и деконструкцију значења, различитост културолошких облика у којима се религија појављује. Социологија има доста посла у разумијевању таквих процеса, прије него што се упусти у њихово вредновање.

Нека ова књига буде потицај управо оваквом разумијевању.

Литература

- Barker, E. (1995.) Presidential Address. The Scientific Study of Religion? You Must Be Joking! *Journal for the Scientific Study of Religion*, 34(3):287-310.
- Beckford, J. (2003.) *Social Theory & Religion*. Cambridge: Cambridge University Press
- Borowik, E. (2006.) Sociology of Religion in Central and Eastern Europe after 1989. In: Révay, E., Tomka M. (eds.) *Eastern Europe Religion*. Budapest-Piliscsaba.
- Ćimić, E. (1991.) *Metodologijski doseg istraživanja unutar sociologije religije u Hrvatskoj*. Zagreb: IDIZ.
- Flere, S. (1994.) Le développement de la sociologie de la religion en Yougoslavie après la deuxième guerre mondiale (jusqu' à son démembrement). *Social Compass*, 41(3):367-377.
- Green-Pedersen, C., Haverland, M. (2002.) The new politics and scholarship of the welfare state. *Journal of European Social Policy*, 12(1):43-51.
- Lendvai, N. (2007.) Europeanization of Social Policy. Prospects and challenges for South East Europe. In: B. Deacon, P. Stubbs (eds.) *Social Policy and International Interventions in South East Europe*. Edward Elgar.

- Putnam, R. with R. Leonardi and R. Y. Nanetti (1994.) *Making Democracy Work. Civic Tradition in Modern Italy*. Princeton University Press.
- Roter, Z. (1973.) *Katoliška cerkev in država v Jugoslaviji 1945-1973*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Roter, Z. (1982.) *Vera in nevera v Sloveniji*. Maribor: Založba Obzorja.
- Roter, Z. (1988.) Revitalizacija religije i desekularizacija društva u Sloveniji. *Sociologija*, 2-3:403-427.
- Roter, Z. (1989.) The Position of Believers as Second-Class Citizens in Socialist Countries: The Case of Yugoslavia. *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*, 3:1-17.
- Tomka, M. (1994.) The Sociology of Religion in Central and Eastern Europe: Problem of Teaching and Research after the Breakdown of Communism. *Social Compass*, 41(3):379-392.
- Zrinščak, S. (1999.) *Sociologija religije. Hrvatsko iskustvo*. Zagreb: Pravni fakultet.
- Zrinščak, S. (2007.) Sociology of religion in Central and Eastern Europe. Rapid development, how much promising? *ISA RC22 Newsletter 2.2007-December*.

Siniša Zrinščak, Zagreb (Hrvatska)

PLEA FOR SOCIOLOGY OF RELIGION – CONVERSATION DRAFT

Summary

The text is a preface to the book by Dragoljub B. Djordjevic, "Role Models and Buddies", published by "Cigoja Stampa" Belgrade. In addition to the critical analysis of the book by Djordjevic, the text also presents the circumstances of sociology of religion in central and eastern Europe after the collapse of the communist regimes, and, somewhat originally, points to open issues in and perspective of contemporary sociology of religion.

Key Words: Dragoljub B. Djordjevic, Yugoslav Sociology of Religion, Sociology of Religion in Central and Eastern Europe, Open Issues in Sociology of Religion, The Future of Sociology of Religion